

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ В БОЙОВИХ ДІЯХ

Ірина Субашкевич¹, Ярослав Бордіян², Соломія Галько³

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, UA-79000*

¹iryna.subashkevych@lnu.edu.ua;

²yaroslav.bordiyany@lnu.edu.ua;

³halkosolomia@gmail.com

Розглянуто аспекти соціально-психологічної адаптації військових після повернення в мирне життя. Досліджено психологічні особливості та здатність військових до соціалізації після війни. Застосовано різні методики для оцінки психологічного стану військових. Автори визначили соціально-психологічну адаптацію військових як результат змін у соціальних, соціально-психологічних, морально-психологічних, економічних і демографічних взаємовідносинах, а також, як пристосування осіб до існуючого соціального середовища. Особливістю цієї адаптації є активна участь свідомості, вплив діяльності людини на середовище та активні результати змін соціальної адаптації відповідно до соціальних умов.

Дослідження проводили на спортивно-військовій базі «Тисовець» серед військовослужбовців віком від 25 до 45 років. Для аналізу соціально-психологічної адаптації використовували різні методики, в тім числі опитувальник БОО «Адаптивність–200» для вивчення нервово-психічної стійкості та стійкості до девіантної поведінки, 16-факторний опитувальник Р. Кеттелла для аналізу особистісних рис, опитувальник Леонгарда-Шмішека для діагностики акцентуації особистості та опитування на визначення готовності військових адаптуватися до умов мирного життя.

Показано, що всі військовослужбовці демонструють високий рівень нервово-психічної стійкості та легко пристосовуються до нових викликів. Вони не насторожені змінами у професійній діяльності і адаптуються до них з легкістю. Однак деякі військові демонструють ознаки адиктивної та делінквентної поведінки. Аналіз методики Кеттелла виявив, що багато військових мають риси замкнутості та низьку історію до спілкування з цивільними людьми. Їм важко налагоджувати контакти з оточуючими, і вони часто поділяють людей на «своїх» і «чужих». Ветерани також мали низькі толерантність до фрустрації та роздратованості, що може призвести до невротичних симптомів. Методика Леонгарда-Шмішека показала, що багато військових мають тривожний тип акцентуації особистості, що супроводжується вираженою тривожністю та занепокоєнням. Це може вплинути на їхню здатність до самостійного впорядкування своїх емоцій та соціальних відносин.

Загалом дослідження підкреслює важливість психологічної підтримки та допомоги ветеранам у процесі їх соціально-психологічної адаптації після повернення з війни.

Ключові слова: адаптація, військові, психологічні особливості, соціально-психологічна адаптація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Проблема соціально-психологічної адаптації осіб, які виконували діяльність у екстремальних умовах, стає сьогодні найбільш актуальною. Це пов'язано з тим, що в нашій країні війна, і особливо гостро відчувається проблема адаптації військових до мирних умов життя.

У зв'язку із актуальними подіями в нашій країні, підвищується увага до чинників адаптації родин військовослужбовців після повернення із зони бойових дій. Психологічне напруження та психологічні бар'єри, які можуть виникати у військовослужбовців, зумовлені і специфікою виконуваної діяльності у поєднанні з індивідуальними особливостями, що в сукупності позначається на характері переживання адаптації і соціалізації в суспільстві.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблематику адаптації військовослужбовців розкрило чимало авторів. Загальнотеоретичні підходи вивчено у працях Р. Абдурахманова, Л. Вакуленка, Т. Добровольської, М. Зеленової, О. Карояні, Л. Китаєва-Смика, П. Корчемного, В. Маслюка, Є. Миска, В. Попова, С. Харченка, А. Єна. Деякі аспекти цієї проблеми цікавлять українських науковців, серед яких В. Алещенко, О. Караман, В. Лесков, Н. Олексюк, Н. Пономаренко [4].

Дослідженням питання реадаптації учасників АТО, яке нині активізувалося в науковому осередку, присвятили свої праці С. Басараб, О. Буковська, С. Васильєв, В. Гічун, О. Друзь, Л. Жаліло, А. Караян, В. Князевич, М. Кравченко, Л. Кудрик [2].

Формулювання мети статті. Відтак метою статті є аналіз проблем адаптації та пристосування військових в мирному житті та їхня трансформація в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи нормативно-правові джерела, науково-методичну літературу, можна дійти висновку, що під соціально-психологічною адаптацією військових розуміють результат змін у сфері соціальних, соціально-психологічних, морально-психологічних, економічних і демографічних взаємовідносин, а також пристосування осіб до існуючого соціального середовища. Як специфічні особливості соціально-психологічної адаптації зазначають такі: активна участь свідомості; вплив діяльності людини на середовище; активна зміна людиною результатів своєї соціальної адаптації відповідно до соціальних умов буття [1].

Відповідно до вищезазначених якостей адаптації військових метою дослідження було визначення їхніх психологічних особливостей та здатності соціалізуватись у мирному житті. Для детального дослідження адаптації військових та їх соціально-психологічних характеристик використано такі методики: опитувальник БОО «Адаптивність–200» (для вивчення особливостей психічного і соціального розвитку); 16-факторний опитувальник Р. Кеттелла (для вивчення базисних і універсальних рис особистості, структурно-динамічних характеристик стилю діяльності); опитувальник Леонгарда-Шмішека (для діагностики типу акцентуації особистості); Анкета на визначення готовності військових адаптуватись до умов мирного життя. У діагностиці взяли участь військові віком від 25 до 45 років. Дослідження проводили на спортивно-військовій базі «Тисовець».

Отже, за методикою БОО «Адаптивність–200», було отримано такі результати: 75 % респондентів (узагальнено) відповідають шкалі поведінкової регуляції. Цю шкалу призначено для вивчення рівня нервовопсихічної стійкості військовослужбовця і його толерантності до несприятливих дій професійної діяльності; 25 % опитаних відповідають шкалі схильності до девіантних форм поведінки, спрямованої на виявлення ознак аддиктивної і делінквентної поведінки. Це дві шкали, які були чітко виділенні під час інтерпретації результатів.

Як ми бачимо з результатів опитування військових, високий відсоток респондентів є психічно стійкими до змін діяльності, легко пристосовуються до нових викликів. Військовослужбовців не насторожують зміни у професійній діяльності, тобто по службі. Адаптація відбувається легко, адже це вже їхнє оточення. Як зазначив ветеран: «Я можу легко пристосуватись до нових позицій на фронті, бо там всі свої, а тут мене ніхто не розуміє, тому довіряти, чи пристосовуватись, поки важко». Зважаючи на нові виклики в суспільстві, нам потрібно створити умови для успішної соціалізації ветеранів, щоб комфортно було не лише в окопах, а й на мирній території.

Воєнні дії значно відображаються у свідомості військовослужбовців. Часто ветерани не здатні самостійно впоратись з тим пережитим багажем емоцій, які в них є, та здійснюють протиправні дії ворожою поведінкою до оточуючих, емоційною нестабільністю, вживанням психотропних речовин, алкоголю та багато ін. Нашим захисникам потрібна фахова комплексна допомога різних фахівців, щоб адаптуватись у суспільстві.

Наступна методика, за якою проведено аналіз військових – це 16-факторна методика Кеттелла (рис.1). Серед отриманих результатів можна виділити:

Фактор А – «замкнутість–товариськість» (66 %). Захисники, які належать до цього фактора, характеризуються некомунікабельністю, зрідка хочуть спілкуватись з цивільними людьми, коло спілкування зводиться до

побратимів та військових, які їх розуміють. З ветеранами важко налагоджувати контакт, навіть рідні часто не можуть знайти спільну мову. Військові стають замкнутими, апатійними, суворими в оцінці людей. У захисників є так званий поділ на «своїх» та «чужих», після цього вони починають контактувати або припиняють взаємодію. Часто ветерани хочуть побути на самоті, у спокої, однак під час спілкування було виявлено, що тишина, спокій їх дуже лякає, бо звикли до вибухів, зривів, шуму, і залишатись у тишині небезпечно.

Фактор С – «емоційна нестійкість–емоційна стійкість» (22 %). Військові набрали низькі оцінки за шкалою, і їм відповідають такі ознаки: виражена низька толерантність до фрустрації, часто ветеранам важко керувати своїми емоціями. Простежується мінливість інтересів, різко може змінюватись рід діяльності. У військовослужбовців наявна роздратованість, швидка втомлюваність, невротичні симптоми, іпохондрія. Після виявлених симптомів потрібна допомога спеціалістів.

Фактор Q4 – «розслаблення–напруженість». 12 % опитаних отримали високу оцінку, яка свідчить про напруженість, фрустрованість, наявність збудження і неспокою. Стан фрустрації, в якому перебуває людина, є наслідком підвищеної мотивації, їй властиве активне незадоволення станом речей. Маючи обов'язок захищати нашу державу, даючи присягу, військовий усвідомлює свою відповідальність за належне несення служби, це є головним мотиваційним стимулом для кожного захисника.

Рис. 1. Вираження факторів за методикою Р. Кеттелла (у %)

За результатами опитувальника Леонгарда-Шмішека, найбільш виражено тривожний тип (рис. 2). Військовим з цим типом акцентуації

характеру властива підвищена тривожність, постійне занепокоєння через можливі невдачі та їх очікування (48 %). Ветерани, які мали травми внаслідок поранення, не хотіли йти на операції, реабілітаційні процедури, бо і так нічого не вийде. Важлива підтримка з боку рідних у такі моменти. Часто бійці втрачають надію у власні сили. Циклотимічний тип: постійне чергування гіпертимних і дистимічних станів; позитивні емоції можуть швидко поступитися негативним (засмучення, пригніченість) (28 %). Коли приходять і спілкуються з військовими друзі, побратими, вони відчують у собі впевненість, піднімається моральних дух, настрої, як тільки захисники залишаються наодинці, нічого їм не потрібно, виникає відчуття «тягаря» для оточуючих. Екзальтований тип: такі особи легко набувають стану бурхливого захоплення і відчаю від сумних подій, і військовому важко із нього вийти. Зазначимо, що значна частина сімей, на жаль, розійшлась через нестійкі емоційні стани у захисників. Несприйняття та нерозуміння з боку рідних призводить до погіршення як емоційного, психологічного, так і фізичного стану (24 %).

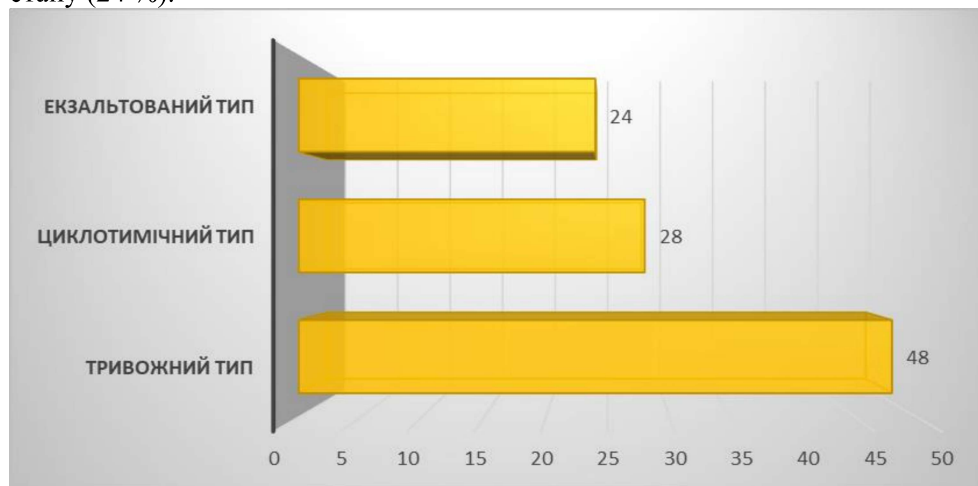

Рис. 2. Типи акцентуацій характеру військових (у %)

Завершальним етапом опитування була «Анкета на визначення готовності військових адаптуватись до умов мирного життя». Це опитування спрямоване на визначення готовності військових щодо пристосування до життя поза межами військових дій, визначення життєвих орієнтирів та рівня соціальної реалізації в мирному середовищі. В анкеті було зазначено питання «Що вам допомагає розслаблятися та відпочивати у мирному житті?». Відповіді були різними: прогулянка з рідними, нові знайомства, зустріч з коханими (це з позитивних відповідей). А ось з негативних – це, найчастіше, алкоголь, наркотики, і агресивні силові дії. Один із захисників розповів, які

він використовував методи розслаблення та заспокоєння: «Під час перебування в зоні бойових дій часто знімав напругу, використовуючи техніки релаксації, які бійці самі вигадали для себе: надягали автомат, витягаючи його на ремені перед собою, при цьому щосили впирались у автомат руками, аж до болю у м'язах, після чого давали можливість усьому тілу розслабитись. Вправу повторювали декілька разів, якщо в цьому була потреба».

На питання «Які у Вас плани на майбутнє?», відповідь у всіх військових була приблизно однакова – «у нас немає планів, бо в країні війна». На питання «Що Вас мотивує у житті?», відповідь була розгорнута – «сім'я, робота, дитина, і була відповідь ще така, яка дуже насторожує, військовий написав: «коли я вбиваю москаля, мене це мотивує до життя, бо я вберіг цим життя побратимів».

Під час спілкування простежувався біль і відчай військових, які вже не зможуть повернутись назад до побратимів, у зв'язку з проблемами зі здоров'ям. Часто були фрази «чому я не там?», а один боєць поділився відвертою розповіддю про те, як важко відходити від страшних подій. Найбільш травматичними є спогади про ситуацію, коли в одному з підрозділів батальйону вибухнув боєкомплект у тилу, заживо згоріли військовослужбовці, врятувати їх, на жаль, не встигли.

Отже, на основі отриманих даних процес адаптації та соціалізації військових буде складним, адже їм важко самостійно адаптуватись до мирних умов без допомоги фахівців. Потрібна комплексна допомога для трансформації військових до «нового» життя. Соціально-психологічна адаптація до умов мирного життя передбачає активацію психологічних ресурсів особистості, самореалізацію у професійній діяльності, розширення кругозору, збагачення світогляду, вирішення екзистенційних проблем, активну соціалізацію. Керуючись досвідом роботи у сфері соціально-психологічної адаптації ветеранів, зазначимо, що досвід реабілітації військових потрібно використовувати на всіх рівнях її проведення; організувати роботу з соціально-психологічної адаптації учасників ООС до умов мирного життя, яка повинна відповідати сучасним вимогам; посилити наукову розробленість проблеми соціально-психологічної адаптації до цивільного життя, розширювати і вдосконалювати категоріальну базу науки у цій сфері. Потрібна розробка й апробація унікальних державних, регіональних, місцевих програм та створення цільових фондів з активним залученням наукового потенціалу України і відомих світових учених [3].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Адаптація військових та їхня соціалізація в період післявоєнних дій є важливим фактором для успішного та якісного продовження життя. Адже багато військових, які мають травми легкого ступеня, хочуть повернутись у

середовище, де їх розуміють, як військовий зазначив, «до своїх побратимів», «до людей, які мене розуміють». Важко нашим військовим повернутись до мирного життя, оскільки, зважаючи на отримані дані дослідження, можна припустити, що їхні емоційні стани, тривожність, дратівливість, згуртованість сформувались унаслідок проходження «школи життя». Сформовано уявлення щодо ворожості інших людей стосовно них. У військових найчастіше відбувається комунікація зі своїми побратимами, а отже, переважно на військові теми, що унеможлиблює знівелювати власні травматичні спогади.

З метою успішної соціалізації військовослужбовців потрібно створити реабілітаційні групи (7–10 осіб), і, власне, в такому форматі проводити реабілітаційні заняття (наприклад, можна застосувати Комплекс інтегративних методик), які дадуть можливість навчитись відпускати свої страхи, емоційні стани для повноцінного продовження власного життя.

1. *Алещенко В. І.* Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. Психологічний журнал. 2022. № 8. С. 6–16. <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15253/1/%D0%A3%D0%94%D0%9F%D0%A3.pdf>

2. *Левчук О.* Психологічна реабілітація військовослужбовців. Блог : Ресурсна психологія та психотерапія. https://arpp.com.ua/blog/psychological_rehabilitation_of_military/

3. *Субашикевич І. Р., Шагіна А. Д.* Дослідження соціально-психологічних настроїв українців у період війни. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія. 2022. С. 116–122. DOI : <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/19>

4. *Черкашин А. І.* Адаптація методики подолання психологічної травми у військових і членів їх родин. Національна академія державного управління. <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/09ec7bdc-a369-4840-87e1-55138ec2f760/content>

References

1. Aleshchenko, V. I. (2022). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia uchasnykiv boiovykh dii. *Psykhologichnyi zhurnal*, 8, 6–16. <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15253/1/%D0%A3%D0%94%D0%9F%D0%A3.pdf>

2. Levchuk, O. Psykholohichna rehabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv. Bloh : *Resursna psykholohiia ta psykhoterapiia*. https://arpp.com.ua/blog/psychological_rehabilitation_of_military/

3. Subashkevych, I. R., Shpahina, A. D. (2022). Doslidzhennia sotsialno-psykholohichnykh nastroiv ukraintsev u period viiny. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii : Psykholohiia*. 116–122. DOI : <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/19>

4. Cherkashyn, A. I. *Adaptatsiia metodyky podolannia psykholohichnoi travmy u viiskovykh i chleniv yikh rodyn*. Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia. <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/09ec7bdea369-4840-87e1-55138ec2f760/content>.

*Стаття: надійшла до редколегії 11.09.2023
доопрацьована 19.09.2023
прийнята до друку 27.09.2023*

FEATURES OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF MILITARY PERSONNEL WHO PARTICIPATED IN COMBAT OPERATIONS

Iryna Subashkevych¹, Yaroslav Bordiyan², Solomia Halko³

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, UA-79000*

¹iryna.subashkevych@lnu.edu.ua;

²yaroslav.bordiyan@lnu.edu.ua;

³halkosolomia@gmail.com

The article considers the specific aspects of social and psychological adaptation of the military personnel after returning to civilian life. The authors of the article describe the psychological characteristics and ability of the military to socialize after the war. A number of methods were used to assess the psychological state of the military. The researchers define the social and psychological adaptation of military personnel as the result of changes in social, psychological, ethical, economic and demographic relations, as well as the adjustment of individuals to the existing social environment. The peculiar features of this adaptation are active conscious participation, the impact of human activity on the environment and the results of the changes in response to social context.

The study was conducted at the «Tysovets» sports and military base among the servicemen aged 25 to 45. The researchers used various methods to analyze social and psychological adaptation, including the Adaptability-200 questionnaire for studying neuropsychological stability and resistance to deviant behavior, the 16-factor R. Kettell questionnaire for personality analysis, the Leongard-Schmizsek questionnaire for diagnosing personality accentuation, and a survey to determine the readiness of military personnel to adapt to the conditions of everyday civilian life.

The results of the study showed that military personnel demonstrate a high level of neuropsychological stability and easily adapt to new challenges. They are not concerned about changes in their professional activities and adapt to them with ease. However, some individuals show signs of addictive and delinquent behavior. The analysis of the Kettell

methodology revealed that many of them have a high degree of withdrawal and a low history of socializing with civilians. They have difficulty establishing contact with others and often categorize people as «friends» and «strangers».

The veterans also demonstrated the low level of tolerance to frustration and irritability that can lead to neurotic symptoms. The Leongard-Schmiszek methodology proved that many military personnel have an anxiety type of personality accentuation, accompanied by severe agitation and restlessness. This can affect their ability to regulate their emotions and social relationships.

Overall, the study highlights the importance of psychological support and assistance to veterans in the process of their social and psychological adaptation after returning from war.

Keywords: adaptation, military personnel, psychological characteristics, social and psychological adaptation.